

Koncentráció és horizontális integráció a tejtermelésben

Horváth József

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum,
Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar,
Vállalatgazdaságtani Tanszék, Debrecen
jhorvath@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1990-es évek elejéig a magyar mezőgazdaságot az állami és szövetkezeti nagygazdaságok, valamint az elaprózott, háztáji jellegű kisgazdaságok kettőssége jellemezte. A privatizációs és kárpótlási folyamatok, a szövetkezetek átalakulása következtében jelentősen átalakult a birtokszerkezet. A struktúra átalakulása azonban még nem tekinthető lezárt folyamatnak, az egyéni gazdaságok körében egyre erőteljesebb koncentráció, valamint integráció tapasztalható, újabb szövetkezeti formák jönnek létre, újabb gazdasági társaságok, termelői csoportok alakulnak.

A koncentrációnak és az integrációnak a mezőgazdasági ágazatok között a tejtermelésben kiemelt szerepe van. Az Európai Unió tejtermelését az elmúlt időszakban, a nagyobb versenyképesség irányába mutató koncentráció jellemezte. Napjainkban az unió tejtermelőinek döntő többsége tagja valamilyen termelői szerveződésnek, hiszen a koncentrált kereslettel szemben csak a koncentrált kínálat lehet versenyképes. Hazánkban a termelői oldalon a szétaprózódás, az átlagos üzemméret csökkenése, míg a feldolgozás területén a koncentráció volt megfigyelhető az utóbbi években. A termelés versenyképességének fokozására a termelői csoportok létrehozása lehet az egyik megoldás.

Kulcsszavak: koncentráció, integráció, tejtermelés, termelői csoport

SUMMARY

Agriculture in Hungary was characterised by the duality of large-scale farms (co-ops and state farms) and small-scale private enterprises until the beginning of the 1990s. Due to the privatisation and transformation of co-ops farm structure has significantly changed. The transformation of the structure is not considered to be a completed process. Level of concentration and integration on private farms are rising, new co-operation forms are appearing and new types of enterprises and producers' groups are being formed.

Concentration and integration have great importance in the dairy sector among agricultural enterprises. In recent years, milk production in the European Union has been characterised by concentration, leading to greater competitiveness. Today, most dairy producers belong to different kinds of producers' organisations as concentrated demand may only be competitive by meeting concentrated supply. In Hungary, the problems of production have been the fragmentation and decrease of the average farm size while, at the same time, concentration has occurred in the processing sector. Establishing producers' groups may be one of the solutions for improving competitiveness production.

Keywords: concentration, integration, milk production, producers' group

BEVEZETÉS

Az elmúlt másfél évtizedben a magyar mezőgazdaság vállalkozói struktúrája – azaz az ágazatban tevékenykedő különböző méretű, profilú és tulajdonformához tartozó vállalatok rendszere – jelentősen átalakult. A korábbi szerkezet napjainkra sokszínűbbé vált, a gazdálkodók az egyéni, a társas gazdaságok és a szövetkezetek számos típusa közül választhatják azt ki, amelyik lehetőségeiknek és terveiknek leginkább megfelel. Az 1990-es évekig a magyar mezőgazdaságot az állami és szövetkezeti nagygazdaságok, valamint az elaprózott, háztáji jellegű kisgazdaságok kettőssége jellemezte. A privatizációs és kárpótlási folyamatok, a szövetkezetek átalakulása következtében jelentősen átalakult a birtokszerkezet. A struktúra átalakulása azonban még nem tekinthető lezárt folyamatnak, az egyéni gazdaságok körében mindinkább erőteljes koncentráció, valamint integráció tapasztalható, újabb szövetkezeti formák jönnek létre, újabb gazdasági társaságok, termelői csoportok alakulnak. Horváth (2001) például tejgyűjtő- és alkuszövetkezetek létrehozását, illetve a tejtermelők számára a feldolgozóiparban való tulajdonrész szerzés lehetőségének megteremtését szorgalmazza. Hamza (2003) is azt hangsúlyozza, hogy a csatlakozást követően várhatóan kiéleződő piaci versenyben a mezőgazdaságból élőknek, gazdálkodóknak csak együttesen, egymással szövetkezve lesz esélyük arra, hogy érdekeiket érvényre juttassák.

KONCENTRÁCIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ A MEZŐGAZDASÁGBAN

Magyarországon a tizenkilencedik század közepén a parasztgazdaságok a fejlesztéshez nem rendelkeztek elegendő tőkével, és a széttagoltságuk következtében túl drágán szereztek be a számukra szükséges termelőeszközöket. Mindeközben termékeiket – a szervezett értékesítési formák hiányában – feldolgozatlanul, többnyire csak nyomott áron tudták értékesíteni. Ezért jelent meg a szövetkezeti összefogás igénye. Hazánkban az első szövetkezetet 1845-ben hozták létre, és különösen a tejszövetkezetek, a két világháború közötti gazdasági válságig igen sikeresen tevékenykedtek (Buday-Sántha, 2001).

A huszadik század második felétől megindult a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése, a termelőtevékenység nagygazdaságokba való összevonása. Gönczi 1967-ben a felhalmozott

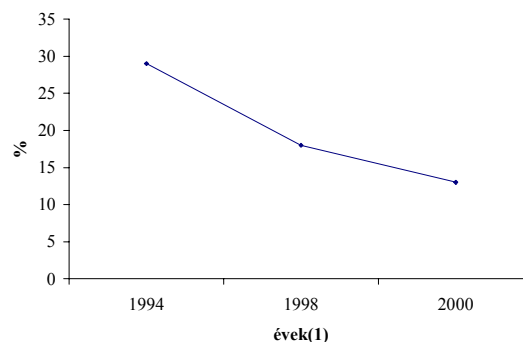
tapasztalatok alapján megfogalmazta, hogy a termelés koncentrációját legfőképpen az alábbiak indokolják:

- A hagyományos mezőgazdaságban főleg emberi erő és fogaterő végezte a munkát; ezt kisméretű termelés esetén is ki lehetett használni. A nagyteljesítményű gépek viszont csak nagyméretű termelésben használhatók ki. Alacsony fokú kihasználtság mellett a gépek megnövelik a termékek önköltségét, rontják a jövedelmezőséget, fokozzák a fajlagos beruházási igényt.
- Hasonlóképpen csak nagy méretben gazdaságos korszerű épületeket, gazdasági telepeket létesíteni. Ha e telepek az optimálisnál kisebbek, ez nemcsak a munkaerő kihasználását nehezíti, hanem növeli a járulékos beruházások (utak, villany- és vízvezeték, tárolóhelyek, belső gépésítés stb.) költségemelő hatását és a fajlagos beruházási költséget is.
- A korszerű mezőgazdasági termelés folytatásához már nem elegendő a hagyományos paraszti szakismeret, ehhez speciálisan képzett dolgozók szükségesek. Ilyen szakképzett dolgozók foglalkoztatása csak nagy méretek mellett gazdaságos.
- Ugyancsak nagyméretű gazdaságban válik lehetővé különlegesen képzett szakvezetők alkalmazása, munkamegosztás a szakirányításban. Tapasztalata szerint a termelés koncentrációjának növekedésénél lassabb ütemben növekszenek az általános költségek, feltéve, hogy a nagyobb méretből származó előnyöket ténylegesen kihasználják.

A rendszerváltást követően, 1992 végén a magyar mezőgazdaságot a nagyméretű gazdaságok, állami gazdaságok, és szövetkezetek dominanciája jellemezte (Nábrádi, 1993). Egy évvel később Buzás (1994) azt tapasztalta, hogy az induló egyéni gazdaságok sok nehézséggel küzdenek, s egyben általános elterjedésüket a közeljövőre csak a sertés-, baromfi-hízlalás és kertészeti ágazatokban, kedvező települési viszonyok, valamint termőföld, épületek és gépek megléte esetén valószínűsítette. Meglátása szerint sokkal inkább a részfoglalkozású árutermelő kisüzemek és a profitérdekeltségű vállalkozói nagygazdaságok jelentősége növekszik. Hozzáteszi, hogy a termelőtevékenységet is folytató mezőgazdasági szövetkezetek továbbra is a vállalati struktúra legfontosabb elemei maradnak, feltéve, hogy a megfelelő közgazdasági és jogi háttér biztosított.

Ez utóbbi előrejelzés csak részben vált valóra. A szövetkezeteknek a hazai vállalati struktúrában betöltött szerepét az alábbi tényadatok változásával jellemezhetjük. 1994-ben a szövetkezetek használták az ország földterületének 29%-át, ami 2000-re 13%-ra zuhant (1990-ben még 55% volt). A szövetkezetekben tartott tehenek száma 1994-ben 182 ezer egyed volt, ami 2000-re 122 ezerre csökkent (1-2. ábra). A szövetkezetek szerepvésztését jelzi az is, hogy az 1992-es átalakulás során a Hajdú-Bihar megyében meglévő 82 szövetkezet közül 33 felszámolásra került (Karalyos, 2002).

1. ábra: A szövetkezetek részesedése a művelt földterületből Magyarországon 1994-2000 között

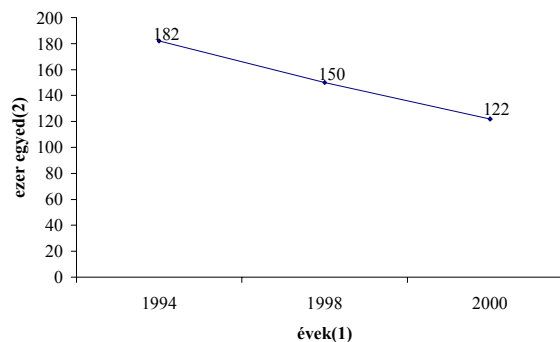

Forrás: KSH(2)

Figure 1: Share of co-ops working the cultivated area within the period 1994-2000 in Hungary

Years(1), Source: Hungarian Central Statistical Office(HCSO)(2)

2. ábra: A tehenállomány változása a szövetkezetekben Magyarországon 1994-2000 között

Forrás: KSH(3)

Figure 2: Change in the number of cows in co-ops within the period 1994-2000 in Hungary

Years(1), Thousand cows(2), Source: Hungarian Central Statistical Office(HCSO)(3)

Szlovákiában a rendszerváltás másként hatott a szövetkezetekre. Az 1990-ben működő mezőgazdasági szövetkezetek száma az átalakulás befejeztével, a korábbi nagygazdaságok felosztása miatt 680-ról 965-re emelkedett, 1997 óta pedig lassú csökkenést mutat. Az 1990 után átalakult egykori szövetkezetek 98%-a az új típusú szövetkezeti formát választotta, a fennmaradó rész pedig korlátolt felelősségű társasággá, illetve részvénytársasággá alakult át. Ez utóbbiak aránya az évtized végére némileg emelkedett.

Szemben a magyarországi helyzettel, Szlovákiában a szövetkezetek megőrizték vezető szerepüket a földhasználat részarányában az ezredfordulóra is: 2000-ben a földterületnek több mint a felét szövetkezetek művelték. Mindez azért történt így – állítja Bandlerova et al. (2001) –, mert a korábbi szövetkezetek tagjainak nem volt megfelelő tapasztalata, más vállalkozási formákkal kapcsolatban, de azt tudták, hogy a meglévő koncentrált tőke nem alkalmas kisméretű gazdaságok létrehozására.

KONCENTRÁCIÓ A TEJTERMELÉSBEN

A koncentrációnak és az integrációnak a mezőgazdasági ágazatok között a tejtermelésben kiemelt szerepe van. A továbbiakban az ezzel kapcsolatos kutatási eredményeimet összegzem.

A tejtermelő tehenészetek Magyarországon a rendszerváltás előtt termelőszövetkezetek, állami gazdaságok és háztáji egyéni gazdaságok keretei között működtek. A rendszerváltást követően a nagy gazdaságok átalakultak valamilyen gazdasági társasággá (részvénytársaság, korlátolt felelősségű társaság stb.), illetve a termelőszövetkezetek egy része átalakult szövetkezetként folytatta működését. A nagy gazdaságokból tagi kiválással illetve privatizációval egyéni gazdaságok is létrejöttek. A Központi Statisztikai Hivatal felmérése 1994 és 2002 között a tehenállomány létszámának alakulását mutatja a fontosabb gazdaságtípusok szerint (1. táblázat).

1. táblázat

A tehenállomány megoszlása Magyarországon gazdaság típus szerint 1995-1998 között

Me.: ezer db(1)

Évek(2)	Gazdasági szervezetek(3)	Egyéni gazdaságok(4)	Összesen(5)
1994	298	128	426
1995	296	125	421
1996	290	124	414
1997	264	139	403
1998	266	141	407
1999	254	145	399
2000	261	119	380
2001	238	130	368
2002	240	122	362

Forrás: KSH adatok alapján (1994-2002)(6)

Table 1: Distribution of the cow stock according to enterprise types within the period 1995-1998 in Hungary

Thousand cows(1), Years(2), Companies(3), Private farms(4), Total(5), Source: On the basis of data for years 1994 to 2002 of HCSO(6)

Az Európai Unió tejtermelését az elmúlt időszakban, a nagyobb versenyképesség irányába mutató koncentráció jellemezte. Ez az általános folyamat jól nyomon követhető Dánia és Németország példáján. Az egyik legfejlettebb tejgazdasággal rendelkező Dániában az 1995-2000 közötti időszakban a tejelőtehen-állomány 10%-kal, míg a tejtermelés mintegy 3%-kal mérséklődött, a tejtermelő gazdaságok száma pedig 39%-kal csökkent, ugyanakkor a gazdaságonkénti tehenlétszám 52%-kal növekedett. A 30 tehen alatti gazdaságok részesedése az összes gazdaság számából számottevően csökkent jelenleg a tejelő-tehenek kétharmada 30-99 tehenet tartó üzemekben található (2. táblázat). Hasonló folyamatok játszódtak le Németországban is, mely az EU egyik legnagyobb tejtermelője. Ugyanebben az időszakban a tejelőtehen-állomány 88%-ra zsugorodott, a termelés stagnált. Az üzemi struktúra itt viszont nem ment

keresztül a dánhoz hasonló mértékű átrendeződésen. A leglényegesebb ezzel kapcsolatban az, hogy ezek és az ehhez hasonló szervezetek alulról, azaz a termelők irányából történő szerveződés eredményei. Napjainkban az unió tejtermelőinek döntő többsége tagja valamilyen termelői szerveződésnek, amely a feldolgozásra és a forgalomra irányul, hiszen a koncentrált kereslettel szemben csak a koncentrált kínálat lehet versenyképes.

2. táblázat

A tejtermelő tehenészetek átlagos állatlétszámának változása az Európai Unió országaiban 1993 és 1999 között

Me.: állat/gazdaság(1)

Megnevezés(2)	1993	1995	1997	1999
EU-15 ország(3)	19,6	22,3	24,0	33,0
Belgium(4)	28,3	31,4	32,3	33,1
Dánia(5)	39,8	42,9	50,9	65,3
Németország(6)	22,7	25,2	27,9	32,0
Görögország(7)	5,6	6,4	7,7	34,5
Spanyolország(8)	9,3	10,8	11,9	17,5
Franciaország(9)	27,3	29,5	30,7	35,0
Írország(10)	27,3	30,3	32,4	41,0
Olaszország(11)	15,5	20,2	20,4	22,5
Luxemburg(12)	32,9	33,6	36,2	37,5
Hollandia(13)	41,8	44,0	44,1	47,1
Ausztria(14)	7,7	7,8	8,4	9,0
Portugália(15)	3,8	4,2	5,2	10,8
Finnország(16)	10,5	12,4	13,3	14,9
Svédország(17)	26,2	27,1	29,6	32,1
Egyesült Királyság(18)	69,4	71,7	68,7	72,4

Forrás: European Commission, Eurostat (2002), Europäische Kommission (2003)(19)

Table 2: Change in the average cow number of dairy farms within the period 1993-1999 in the countries of the European Union

Per farm cow(1), Denomination(2), EU-15 countries(3), Belgium(4), Denmark(5), Germany(6), Greece(7), Spain(8), France(9), Ireland(10), Italy(11), Luxembourg(12), The Netherlands(13), Austria(14), Portugal(15), Finland(16), Sweden(17), United Kingdom(18), Source: European Commission (2002-2003)(19)

Az Európai Számvevőszék által, Európai Unió tejiparának szerkezeti átalakításáról készített elemzés szerint a kvótarendszer nem tudta megőrizni a „családi gazdaságokat”. A tejgazdaságok mérete növekedett, a kistermelők száma csökkent, és a nagyüzemek aránya a tejtermelésben egyre nagyobb lett (Szegedyné, 2002).

A világ iparosodott piacgazdasággal rendelkező országaiban – így az Európai Unióban is – a legtöbb gazdaság családi vállalkozás formájában működik (Gasson-Errington, 1999). Az termékértékesítés azonban már nem egyénileg, hanem nagyrészt valamilyen integráció keretében valósul meg. Az Európai Unióban például a tejértékesítés nagyrészt vertikális integrációban, szövetkezeteken keresztül történik. Svédországban, Dániában, Finnországban, Írországban és Ausztriában a megtermelt tej több mint 90%-át, Portugáliában 82%-át, Németországban

70%-át, az Egyesült Királyságban 55%-át, Franciaországban mintegy felét és Olaszországban 38%-át szövetkezeteken keresztül értékesítik (Villányi et al., 2003).

1993-ról 1999-re a tehénállomány koncentrációja az Európai Unió országaiban 68%-kal növekedett. Különösen a mediterrán országokban szembetűnő az átlagos állatállomány-növekedés. Görögországban több mint hatszorosára, Portugáliában majdnem háromszorosára és Spanyolországban közel kétszeresére nőtt az egy gazdaságban tartott tehenek száma.

Az elmúlt évtizedben, a magyarországi tejágazatban is jelentős változások zajlottak le. A termelői oldalon a szétaprózódás, az átlagos üzemméret csökkenése, míg a feldolgozás területén a koncentráció volt megfigyelhető. A feldolgozóipar és kereskedelem jelentős része külföldi tulajdonba került, ezáltal nagyfokú koncentráció következett be,

ezzel szemben hazánkban jelentősen csökkent az egy gazdaságban tartott szarvasmarhák száma (Salamon, 2003).

2001-ben összesen több mint 26 ezer tejtermeléssel foglalkozó gazdaság volt hazánkban, amelyből 22 ezer gazdaságban 10 alatti a tehenlétszám. A piacra került tej 80%-át azonban a 300-nál nagyobb tehenlétszámú gazdaságok termelik (Széles, 2002). Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk szempontjából Guba-Ráki (2002) is rámutat, hogy a közép- és nagyüzemeknek van jelentősége, ugyanis Magyarországon a tejfeldolgozóknak értékesített tejmenyiség 85%-át a 100 feletti létszámú tehenészeti telepek termelik.

Az Európai Unióban jellemző 20-30 tehen/üzem nagyságrendhez képest Magyarországon a gazdálkodó szervezeteknél 400-600 tehenes átlagos üzemi tehénállomány jellemző (Nemessályi, 1998), amely igen nagy szóródást mutat (3. táblázat).

3. táblázat

Az ágazati méret jellemző adatai a tejtermelésben

Évszám(2)	Megnevezés(3)	Hajdú-Bihar megye(4)	Tiszántúl(5)	Magyarország(6)
1992	átlag(7)	425	436	453
	min. méret(8)	120	106	75
	max. méret(9)	1150	2061	2296
2000	átlag(7)	526	399	580
	min. méret(8)	120	110	80
	max. méret(9)	1443	1375	2794

Forrás: AKII adatok alapján (Nemessályi, 1998)(10)

Table 3: Typical data of the farm size in milk production

Per farm cow(1), Years(2), Denomination(3), County of Hajdú-Bihar(4), Farms situated east from River Tisza(5), Hungary(6), Average(7), Minimum size(8), Maximum size(9), Source: Nemessályi (1998) on the basis of data of Hungarian Research and Information Institute for Agricultural Economics(10)

A kistermelésben jelenleg a tehénállomány mintegy 1/3-a található. A Központi Statisztikai Hivatal által közölt 96 ezres kisüzemi tehenlétszám döntő hányada a különböző tenyésztési nyilvántartásokban szerepel és mindössze 12.000 olyan tehen van, melyek nem köthetők személyekhez, vagy vállalkozásokhoz. Közülük 2001. évben 20.700 gazda igényelt és kapott valamilyen állami támogatást. A tulajdonukban mintegy 75.000 tehen volt, az átlagos tehenlétszám gazdánként 3,6. Az átlag természetes jelentős különbségeket takar. A gazdák háromnegyede 4-nél kevesebb tehenet tart, 3.337 gazdánál 5-10 tehen található, míg csaknem ezer gazda 10-nél több tehenrel rendelkezik. Megállapítható tehát, hogy a kistermelők közel egynegyede egy család eltartásához elegendő méretű tehenészetek kialakításán fáradozik és ők birtokolják a kistermelői tehénállomány felét. Stefler (2003a) szerint aggodalomra ad okot ugyanakkor, hogy a tehentartók fele 3, vagy ennél kevesebb tehenet tart, miközben ez az állományméret az uniós csatlakozást követően az állatlétszámhoz kapcsolódó támogatásokból nem részesülhet.

Fürjész-Buzás (2003) Magyarországon jelenleg 25 ezerre becsüli az ötvennél kevesebb tejelő tehenet

tartó gazdák számát. A jelenlegi kilátások alapján úgy látják, hogy ezek a gazdálkodók országunk uniós csatlakozásával egy időben válaszüti elé kerülnek: a tejminőség javításának érdekében szövetkezetet alakítanak és/vagy gépesítenek, illetve tejhasznosításról húshasznosításra térnek át. A hazai termelők sok esetben tapasztalható tőkeszegénysége és rossz tőkeellátottsága azonban nem teszi lehetővé a saját forrásból megvalósított növekedést és fejlesztést. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy az EU csatlakozást követően csak azok a magyar tejtermelők lehetnek élet- és versenyképesek, amelyek valamilyen formában szerveződve kellő piaci súlyt tudnak képviselni.

Stefler (2003b) szerint aligha vitatható, hogy a tejtermelés hatékonysága terén a nagygazdaságok fölényben vannak a kistermeléssel szemben. Ennek fő oka a költséges technológiai berendezések (fejőgép, hűtő, takarmánykiosztó berendezések, takarmánytárolók stb.) jobb kihasználásában rejlik, de ide sorolható az a körülmény is, hogy a silókukorica-termesztés és silózás csak nagy teljesítményű, de igen költséges gépekkel végezhető el jó minőségben és gazdaságosan. Nem meglepő tehát, hogy a tejtermelő gazdaságok között világszerte koncentráció zajlik, és a korábban

tipikusan kisparaszti tejtermelő gazdaságok (10-20 tehén) rovására a 80-100 tehenes farmok száma gyarapodik. Stefler (2003c) ugyanakkor kiemeli, hogy célzott támogatásokkal ezek felzárkóztathatók a versenyképes ártermelő gazdaságokhoz.

Az Európai Unió agrárpolitikájának preferenciarendszerében elsődleges helyen állnak a családi gazdaságok, mint az európai mezőgazdasági modell bázisai. A családi gazdaságok osztályba sorolása a tulajdonosok keresetének nagysága, forrása és a munkával eltöltött idő nagysága alapján történik. Az Európai Unió az üzemek méret szerinti osztályozásának kritériumaként az úgynevezett standard fedezeti hozzájárulást (SFH) használja. Az SFH a mezőgazdasági termelő tevékenységek egységnyi méretére (1 ha, 1 állat) vonatkozóan meghatározott normatív fedezeti hozzájárulás. A termelő tevékenységek fajlagos SFH értékeit a tevékenységek adott üzemen található méretével (ha, db) megszorozva, majd a szorzatokat összegezve az üzem összes SFH értékét kapjuk. Ez az üzem tartós jövedelemtermelő képességét fejezi ki a termelőeszköz ellátottság, termelési szerkezet és a termőhelyi adottságok függvényében (Varga, 1999).

Dorgai et al. (2003) rámutat, hogy az életképes üzemméret definiálása több oldalról is megközelíthető. A jelenlegi hazai gyakorlat számára a standard fedezeti hozzájárulás alapján történő meghatározást javasolják. Ez alapján az a minimális üzemméret, amely életképesnek nevezhető, vagyis az ágazat önmagában képes egy család eltartására, 13 tejelő tehén tartását jelenti. A szerzők egy másik kalkulációja szerint az ágazati méretből közvetlenül számítható az a minimális üzemméret, amely egy család eltartását biztosítja. Eszerint az életképesség 17-22 tehenes állománnyal érhető el.

A fentiekben jól látható, hogy csak a nagyságrendje határozható meg annak a szükséges minimális üzemméretnek, amelyet életképesnek tekinthetünk. Hozzá kell tenni azt is, hogy a standard fedezeti hozzájárulás alapján számított minimális állatlétszám nagysága attól függ, hogy mekkora összeget jelölünk meg az életképesség küszöbértékének. (A fenti kalkulációban 2 millió Ft a szükséges standard fedezeti hozzájárulás összege.) Ezeknek a számításoknak kiemelt jelentősége van az Európai Uniótól elnyerhető modernizációs támogatások szempontjából, mivel csak a gazdaság életképességének bizonyítása esetén van esély a források megszerzésére.

A TEJTERMELŐ GAZDASÁGOK HORIZONTÁLIS INTEGRÁCIÓJA NAPJAINKBAN

A hazai tejágazatban mára kialakult tulajdonosi struktúra miatt a vertikális integráció megvalósíthatósága rövidtávon kétséges, de a termelők horizontális szerveződése – melyben a tagok megőrzik gazdasági önállóságukat, rugalmasságukat, kezdeményező-képességüket – segítheti a hatékony gazdálkodás feltételeinek megteremtését. Mindezekből fakadóan a kormányzat 2002 szeptemberétől a termelők szervezettségének

fokozásával kívánja elérni piaci pozíciójuk megerősítését. A zöldség-gyümölcs ágazatban már több éve működő termelői szerveződésekhez (TÉSZ-ek) hasonló elven működnek a szarvasmarha-ágazatban a termelői csoportok, melyek alapvető feladata az Európai Unióhoz történő csatlakozás sikerességének elősegítése, a termelők strukturális hiányosságainak enyhítése, valamint a piaci érdekérvényesítő képességük javítása.

Mindenképpen kiemelendő, hogy a termelői csoport nem egy önálló jogi forma, hanem csak egy elismerési folyamatban megszerzett cím, ami mögött egy jogi személyiségű gazdasági társaságnak (korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság), vagy egy szövetségnek kell állnia. A termelői csoportok elismerését követően igényelhető állami támogatással – elsősorban a takarmánykészítés, fejés- és hűtéstechnológia terén – megvalósított gépberuházások a tejszűrés javítását, ezáltal magasabb árbevétel realizálását teszik lehetővé. A közös technológiai fejlesztések és a termelés során felhasznált anyagok, eszközök, közös beszerzése a fajlagos termelési költségek csökkentését teszi lehetővé. Apáti (2003) ugyanakkor hozzáteszi, hogy a tejágazatban alakult termelői csoportok működésének megkezdésében legnagyobb nehézséget a – sokkal nagyobb gazdasági erőt képviselő – tejfeldolgozók ellenállása fogja jelenteni, mivel ezek nem nézik jó szemmel a termelők mintegy kartellbe tömörülését.

A termelői csoportok működésének céljai és feladatai közé a következők tartoznak:

- A tagok termelési folyamatának elősegítése, a termelés megszervezése. Megfelelő piaci súly elérésével a feldolgozó igényei és a termelés közötti összhang megteremtése mind minőségi, mind mennyiségi tekintetben. Ezáltal a piaci egyensúly és stabilitás kialakításának elősegítése.
- A termelés és a közös értékesítés megszervezésével a termelők, azaz a kínálati oldal koncentrációja a jobb piaci alkupozíció (input és output piacon egyaránt), a hatékonyabb érdekérvényesítés elérése érdekében.
- A tagok számára a minőségi termeléshez, a korszerű tároláshoz és értékesítéshez szükséges technológiai és műszaki feltételek megteremtése.
- A termék-előállításához szükséges eszközök és anyagok közös beszerzése, az egységes technológiai és finanszírozási ajánlások, illetve a tevékenységhez kapcsolódó piaci munka végzése révén a tagok termelési költségeinek csökkentése, a stabil termelői árszínvonal kialakulásának elősegítése.
- Az EU természet-, táj- és környezetvédelmi feltételeinek, előírásainak is megfelelő növénytermelési, állattenyésztési, hulladékkezelési stb. technológiai eljárások bevezetése, korszerűsítése [85/2002. (IX. 18.) FVM rendelet].

Természetes, hogy a tagság nemcsak előnyöket, illetve jogokat biztosít, hanem meghatározott előírásokat is be kell tartani, amelyekről alapvetően a társaság alapító okiratában kell rendelkezni. A tagok

belépésükkel egyidejűleg kötelezettséget vállalnak arra vonatkozóan, hogy termékeik értékesítésére a termelői csoporttal szerződést kötnek, az előállított termékeket teljes egészében – a megengedett kivételekkel – a termelői csoporton keresztül forgalmazzák, és az adott termék értékesítése terén kizárólag egy termelői csoportnak a tagjai. Vállalniuk kell többek között, hogy a szervezet finanszírozásához működési költség-hozzájárulást fizetnek, illetve a szervezet részére termelési és termék-felhasználási adatokat szolgáltatnak.

A termelői szerveződések alapítása terén a legnagyobb nehézséget a termelőknek a szövetkezés bármilyen formája iránti minimális affinitása okozza, bár napjainkra ez kissé már kezd megváltozni, és ezt talán tükrözi a 2003-ban elismerést kérő termelői csoportok viszonylag nagy száma is. További, két nagyon fontos és speciális kérdés a jogi forma és az optimális méret. Nyugat-Európában a termelői szervezetek többsége szövetkezetekbe tömörül. Alapvetően ez lenne nálunk is a legkedvezőbb, mert ez az egyetlen olyan szervezet, amelyik változó tagsággal és változó tőkével működik, így cégbírósi eljárás nélkül bővíthető (Szeremley, 2003). Hátránya viszont az, hogy minden tag ugyanolyan szavazati joggal rendelkezik, ami a különböző méretű vállalkozásokból álló szervezet esetén alapvető ellentét forrása.

A részvénytársaság alapítása már a minimális alapítói tőke (20 millió Ft) magas összege miatt sem ésszerű, különösebb előny e jogi formából más területen sem származik, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy csak a zárt alapítás jöhet szóba, illetve a termelői csoportnak non-profit jelleggel kell működnie. Korlátolt felelősségű társaság esetében viszont a gondot – a szövetkezetekkel szemben – a rugalmatlanabb bővítési lehetőségek jelentik, mely maga után vonja az alapító tagok, és az új belépők eltérő kezelését is. Mindent figyelembe véve hazai viszonyok között a szövetkezet és a korlátolt felelősségű társaság tűnik a legjobb választásnak, ezek közül is legtöbb esetben az utóbbi forma.

Az optimális méret meghatározása korlátozottan lehetséges, mivel rengeteg tényező függvénye, és nem is biztos, hogy – az Európai Unió tejjgazdaságának jellemzőit nézve – van felső határa.

A tejkezelési és szállítási költség azonban vélhetően meghatározhatja a felső limitet. A minimális méret kérdése azonban már egyértelműen értelmezhető. Az előzetes elismeréshez minimálisan 60 millió Ft, a véglegeshez pedig 150 millió Ft árbevétel szükséges. 72 Ft/liter tejjárral kalkulálva az előző esetben mintegy 833 ezer liter, míg utóbbiban 2083 ezer liter tej előállítására van szükség. Hajdú-Bihar megyében 2001-ben az átlagos tehenenkénti hozam 6727 liter volt. Ez az átlagszám arra a 71 üzemre vonatkozik, ahol a tehenlétszám eléri a húszat. Az átlagos termeléssel számolva az előzetes elismerés követelménye 124 tehenel, a végleges pedig 310 tehenel érhető el. Könnyen belátható, hogy ez nem lehet szűk keresztmetszet, a 15 főben megállapított legkisebb taglétszám a meghatározó a minimális méret szempontjából, de a tejágazatban ez sem jelent problémát.

A termelői csoportok létrejöttétől az előzőekben megfogalmazottakat alapul véve az alábbi főbb szakmai és gazdasági eredmények várhatók:

- A takarmányminőség javításával, a fejés- és hűtéstechnológiai fejlesztésekkel a termékminőség javítása, végeredményben magasabb árbevétel realizálása.
- Együttes technológiai ajánlások, fejlesztések, illetve a termelés során felhasznált anyagok, eszközök közös beszerzésével a fajlagos közvetlen termelési költségek csökkenése.
- A közös értékesítés – és későbbiekben a tejszállítás – megszervezésével az értékesítési költségek csökkenése.
- E tényezők eredményeként – mind a ráfordítások, mind a hozamok oldaláról – a nettó jövedelem növekedése.
- Marketing és piackutatási tevékenységek végzésének megteremtése.
- A termelők érdekérvényesítő képességének fokozódása.
- Az állat- és környezetvédelmi körülmények javulása.
- A beruházások koordinálása révén szélesebb körű fejlesztés megvalósítása.
- Hatékonyabb részvétel az ágazat szakmai munkájában.

IRODALOM

- Apáti F. (2003): A termelői csoportok lehetőségei és kilátásai a tejágazatban. XLV. Georgikon Napok, Keszthely, CD kiadvány
- Bandlerova, A.-Marisova, E.-Ilkova, Z. (2001): Agricultural Cooperatives in the Slovak Republic. XLIII. Georgikon Napok, Keszthely, 271-276.
- Buday-Sántha A. (2001): A szövetkezeti mozgalom kibontakozása. In.: Agrárpolitika-vidékpolitika. A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 54-56.
- Buzás Gy. (1994): A családi gazdaságok jövedelmezősége és helyük a vállalati struktúrában. Gazdálkodás, XXXVIII. 6. 25-34.
- Dorgai L.-Keszthelyi Sz.-Miskó K. (2003): Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából. Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII, Budapest, 90.
- Fürjész I.-Buzás F. E. (2003): A kisüzemi tejtermelő gazdaságokra alapozott nyugat-európai feldolgozó és értékesítő szövetkezeti modell alkalmazhatóságának kérdései Magyarországon. XLV. Georgikon Napok, Keszthely, CD kiadvány
- Gasson, R.-Errington, A. (1999): A családi gazdálkodás, a tőke és az állam szerepe. In.: Családi farmgazdaság (Szerk.: Nábrádi A.). Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 66.
- Gönczi I. (1967): Koncentráció és specializáció a mezőgazdaságban. In.: Gönczi I.-Kádár B.-Vadász L.: Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 64-82.

- Guba M.-Ráki Z. (2002): A szarvasmarhatartó telepek műszaki-technikai állapotának jellemzői. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 109.
- Hamza E. (2003): Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása. Agrárgazdasági Tanulmányok, 4. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest
- Horváth B. (2001): Tejpiaci koordinációs kudarc: Mizo-Baranyatej Rt. XVIII. Georgikon Napok, Keszthely, 383-387.
- Karalyos Zs. (2002): Leltár a mezőgazdasági szövetkezetekről Hajdú-Biharban. Gazdálkodás, XLVI. 3. 85-86.
- Nábrádi, A. (1993): Economic aspects of agricultural transformation in Hungary and Eastern European countries. MBA Dissertation, Wageningen, 49.
- Nemessályi Zs. (1998): Az állattenyésztési vállalkozások gazdálkodása és a vidékfejlesztés összefüggései. Kutatási zárójelentés, Debreceni Agrártudományi Egyetem, Debrecen
- Salamon L. (2003): A minőségi tejtermelés üzemgazdasági kérdései. XLV. Georgikon Napok, Keszthely, CD kiadvány
- Stefler J. (2003a): Típusváltás a kisüzemi szarvasmarhatartásban. Agro Napló, 7. 10. Internet: <http://www.agronaplo.hu>
- Stefler J. (2003b): Csatlakozás és esélyek I. Magyar Mezőgazdaság, LVIII. 5. 14-15.
- Stefler J. (2003c): Csatlakozás és esélyek II. Magyar Mezőgazdaság, LVIII. 6. 16.
- Szegedyné Fricz Á. (2002): Nem befolyásolja a kvótarendszer a tejszektor szerkezetátalakítását. Az Európai Unió Agrárgazdasága, VII. 5. 12-13.
- Széles Gy. (2002): Állattenyésztésünk főbb feszültségpontjai gazdasági megközelítésben. „A magyar gazdaság az Európai Unió csatlakozás küszöbén” Emlékkötet Balogh Sándor Professzor Úr 70. születésnapja alkalmából. Szeged, 93-99.
- Szeremley B. (2003): Érdemes termelői csoportot alakítani. Magyar Mezőgazdaság, LVIII. 3. 4.
- Varga Gy. (1999): Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében (Szerk.: Varga Gy.). Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 115.
- Villányi, L.-Zsarnóczai, J. S.-Fehér, I. (2003): Importance of Vertical Co-ordination in Milk Production of Hungary. XLV. Georgikon Napok, Keszthely, CD kiadvány
- Europäische Kommission (2003): Agrarstatistik – Vierteljährliches Bulletin. Themenkreis 5. ISSN 1607-2308. Internet: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-product/EN?catalogue=Eurostat&product=KS-NT-03-000-3A-N-EN&mode=download>
- Magyar Statisztikai Évkönyv 1994-2002. évi kiadásai. Központi Statisztikai Hivatal
- The European Commission (2002): Agriculture in the European Union – Statistical and Economic Information 2001. Internet: http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2001/table_en/en353.htm
- 85/2002. (IX. 18.) FVM rendelet a termelői csoportokról